

Hoe ging Jezus Christus om met zieken¹

Als we peilen naar de bijbelse wortels van het sacrament van de ziekenzalving, verwijzen zowel het kerkelijke leergezag als de theologen naar Jak 5, 14-16:

Is iemand van u ziek? Laat hij de oudsten van de gemeente roepen; zij moeten een gebed over hem uitspreken en hem met olie zalven in de naam van de Heer. En het gelovige gebed zal de zieke redden en de Heer zal hem oprichten. En als hij zonden heeft begaan, zal het hem vergeven worden. Belijd daarom elkaar uw zonden en bid voor elkaar, opdat u genezing vindt. Het vurig gebed van een rechtvaardige bereikt veel.

Deze passage is inderdaad een zeer oude, vrij nauwkeurige en buitengewoon belangrijke getuige van de zich ontwikkelende praktijk van de kerk die geleid heeft tot wat we vandaag het sacrament van de ziekenzalving noemen. Toch moeten we in verband met het bijbelse fundament van het ziekensacrament breder kijken. Jak 5, 14-16 presenteert zich immers niet als een instellingspassage, maar eerder als een getuigenis van een reeds bestaande praktijk. Bovendien moeten we de vraag stellen in hoeverre het ziekensacrament op Jezus teruggaat.² Zonder op zoek te gaan naar een juridische instellingsakte dienen we die woorden en handelingen van Jezus te bestuderen die relevant zijn voor ons thema. Zij vormen immers de basis en de aanzet voor de brede pastorale zorg van de kerk voor zieken waarvan het ziekensacrament een verdichtingsmoment vormt.

A. Christus geneest zieken

Op zowat iedere bladzijde van de evangelieën vinden we verhalen waarin Jezus ziekten van allerlei aard (vb. blinden, verlamden, doven ...) geneest. Gevraagd naar zijn messiaanse identiteit, verwijst Jezus naar zijn genezingen: 'blinden zien weer en kreupelen lopen, melaatsen worden rein en doven horen, doden staan op en aan armen wordt de blijde boodschap verkondigd' (zie bv. Mt 11, 2-5). Na Jezus' dood en verrijzenis wordt Hij door de eerste verkondigers getypeerd als 'genezer van allen die in de macht van de duivel waren' (vgl. de verkondiging van Petrus bij de vrienden van Cornelius - Hnd 10, 37 e.v.). Kortom: Jezus' genezingen vormen een belangrijk feit in zijn leven en werden ook als zodanig door zijn leerlingen erkend.

¹ We inspireren ons hier op **J.P. REVEL**, *Traité des sacrements. VI. L'onction des malades. Rédemption de la chair et par la chair*, Parijs, Cerf, 2009, p. 13 e.v.

² Voor de theologische vraag naar de instelling van de sacramenten: zie de cursus *Algemene Sacramentenleer*.

B. De handelingen van Jezus bij zieken

De genezingen door Jezus voltrekken zich meestal door fysieke handelingen die de genezing zichtbaar en tastbaar maken.

Aanraking

Meestal raakt Jezus de zieke of het zieke lichaamsdeel aan. Zo bijvoorbeeld de melaatse in Mc 1, 41; de waterzuchtige in Lc 14, 4; de twee blinden in Mt 9, 29. Aanraking is een gebaar met een rijke betekenis. Het is allereerst een fysiek contact tussen twee personen, een vorm van communicatie (een van de vijf zintuigen wordt gebruikt). Aanraken geeft ook uiting aan compassie, medeleven, het willen verzachten van de pijn. In ieder geval wordt het isolement verbroken en een band gemaakt, een relatie tot stand gebracht. Het voorbeeld van de melaatsen laat zien dat dit niet zonder gevaren was (besmetting) en ook niet onomstreden (gaat in tegen de sociale uitsluiting ter voorkoming van besmetting).

Handoplegging

In bepaalde gevallen wordt de aanraking nader omschreven en krijgt ze een meer rituele vorm: de handoplegging (vb. de genezing van de kromgebogen vrouw (Lc 13, 13) of de blinde van Betsaïda in Mc 8, 23-25). De handoplegging is een gebaar dat vele betekenissen krijgt in het Nieuwe Testament: vergeving van zonden, zegenen van kinderen, meedelen van de heilige Geest, overdracht van bevoegdheid of ambt, een exorcisme. Het is dus geen specifiek gebaar van genezing maar eerder van overdracht van de Geest en van Gods genade en heil.

Bij de hand nemen en doen opstaan

Vaak wanneer de zieken bedlegerig zijn, neemt Jezus hen bij de hand en doet hen opstaan. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de schoonmoeder van Petrus (Mc 1, 30) of het dochttertje van Jairus (Mc 5, 40). Het gaat hier om een zeer expressief gebaar. De zieke wordt vanuit een liggende positie (symbool voor de dood) opgericht en komt rechtop te staan (symbool van het leven). De zieke neemt de verrijzenishouding aan. In de Griekse grondtekst wordt hier *egéirô* (oprichten) gebruikt; hetzelfde woord dat in Mc 16, 6 e.a. gebruikt wordt voor de verrijzenis van Jezus.³

Meer complexe handelingen

Enkele keren stelt Jezus meer complexe handelingen. Bij de doofstomme steekt Hij de vingers in de oren, spuwt en raakt zijn tong aan; ondanks aandringen van de toehoorders om 'hem de hand op te leggen' (Mc 7, 32 e.v.). Een gelijkaardig gebaar vinden we bij de blinde van Betsaïda (Mc 8, 23 e.v.).⁴ In het verhaal van de genezing van de blindgeborene in Joh 9, 6 e.v.

³ Ook Jak 5, 15 gebruikt - niet onbelangrijk - dezelfde term (cf. infra).

⁴ Hier hebben we te maken met een genezing die in etappes verloopt. Bij de eerste poging lijkt de genezing te zijn mislukt: de blinde ziet mensen als bomen. Pas bij de tweede poging is de genezing volledig. De genezende kracht van Jezus lijkt hier beperkt te zijn of gaat het eerder om het progressieve karakter van de genadewerking

worden Jezus' handelingen nog gedetailleerder beschreven: op de grond spuwen, slijk maken, op de ogen strijken, opdracht tot wassen in de Siloam.⁵ In deze gevallen gebruikt Jezus speeksel. Dit wordt gezien als een soort van overdracht van leven.

C. Genezingswoorden van Jezus

Woord en gebaar

Zeer vaak zijn genezende gebaren voorzien van een begeleidend woord waarin de heilsbetekenis wordt uitgedrukt. Tot de melaatse zegt Jezus: 'Ik wil het, word rein' (Mc 1, 41). Het dochttertje van Jairus krijgt te horen: 'Talita koem - meisje, Ik zeg je, sta op' (Mc 5, 41). Vaak maken Jezus' woorden allusie op het geloof van de zieke (cf. infra). Uitzonderlijk biedt de evangelist meer informatie over Jezus' innerlijke houding. Bij de genezing van de doofstomme noteert Marcus: 'Hij nam hem uit de menigte ... en Hij keek op naar de hemel, zuchtte en zei tegen hem: 'Effata', wat betekent: 'Ga open' (Mc 7, 33-34). 'Opkijken naar de hemel' drukt een directe contactname van de Zoon met de Vader uit en luidt meestal een genadehandeling in (vgl. Pt 14, 19; 11, 1; Joh 17, 1). Het zuchten van Jezus wordt meestal geïnterpreteerd als een medeleven en medelijden met de zieke of met het lijden in het algemeen.

Alleen woorden

Het komt ook voor dat Jezus enkel woorden zonder gebaren gebruikt om te genezen. Tot de man met de verschrompelde hand zegt Hij enkel: 'Strek uw hand uit' (Mc 3, 5). Zie ook de lamme bij de badinrichting Betzata (Joh 5, 6-9). Hieruit blijkt de kracht van het Woord van God, van Jezus zelf (vgl. Joh 1, 1). Het is ditzelfde Woord dat de wereld heeft geschapen (Gn 1, 3; Joh 1, 3) dat zich hier manifesteert als een Woord dat her-schept; her-steld, heelt en geneest.

Woorden die demonen bevelen

In het verlengde hiervan dienen we de vele gevallen te vermelden waar Christus demonen of onreine geesten bevel geeft. In Mc 1, 23 e.v. brengt men iemand die in de greep was van een onreine geest bij Jezus. Jezus reactie is kort: "'Jezus strafte hem af: 'Houd uw mond en ga uit hem weg'. En de onreine geest schudde hem door elkaar en onder enorm geschreeuw ging hij uit hem weg"' (Mc 1, 25-26). Vaak geeft de confrontatie met onreine geesten aanleiding tot een dialoog tussen Jezus en de betrokken geest (bv. Mc 5, 6-10). Jezus legt hen dikwijls het zwijgen op wanneer zij zijn messiaanse identiteit onthullen (bv. Mc 1, 34; 3, 11-13).⁶ Zijn

die niet boven de hoofden van mensen werkt maar juist in en temidden van hun leven (d.w.z. gradueel, rekening houdend met het eigen ritme van mensen)?

⁵ Kerkvader Ireneüs herkent in het slijk dat Jezus maakt om de ogen van de blindgeborene te bestrijken een verwijzing naar het stof waaruit God de Heer de mens maakte in Genesis 2, 7. Zoals de hand van God de mens boetseerde, zo gaat Jezus nu ook tewerk bij de blindgeborene. Zie *Adversus Haereses*, V, 15; in SC 135, p. 202-207.

⁶ De thematiek van het messiasgeheim bij Marcus is hier uiteraard mee verbonden.

strijd tegen demonen vormt een aspect van zijn bredere verzet tegen ziekten tout court (zoals summaria als Mc 1, 34 en Mt 8, 16 aangeven). Maar Jezus' duiveluitdrijvingen geven meteen ook de diepere betekenis van 'ziekte' aan: het is niet louter een fysieke zaak maar ook een gevolg van de beïnvloeding door kwade machten.

Woorden die genezen vanop afstand

Soms verricht Jezus ook een genezing in afwezigheid van de zieke. Als voorbeelden gelden hier de genezing van het kind van de centurio (Mt 8, 6-13), de zoon van een dienaar van de koning (Joh 4, 47-53) en in zekere zin ook de genezing van de tien melaatsen die onderweg naar de priesters genezen worden (Lc 17, 12-14).⁷ Deze gevallen onderstrepen de reddende almacht van het Woord van Jezus. Zij heeft haar uitwerking niet alleen los van elk fysiek contact maar zelfs in afwezigheid van de zieke zelf!

Soms lijkt het erop alsof er van Jezus een genezende kracht uitgaat buiten zijn weten om. De vrouw die als twaalf jaar aan bloedvloeiingen leidt, wordt genezen door Jezus' mantel aan te raken. "Maar Jezus, die zelf meteen voelde dat er een kracht van Hem was uitgegaan, draaide zich in de menigte om en zei: 'Wie heeft mijn kleren aangeraakt?' Wanneer de vrouw zich kenbaar maakt, wordt de genezing alleen nog maar bevestigd: 'Mijn dochter, uw vertrouwen is uw redding; ga in vrede, en blijf van uw kwaal verlost' (Mc 5, 25-34 en Lc 8, 46; 9, 19).

D. Opwekkingen van doden

Jezus' strijd tegen de ziekte bereikt haar hoogtepunt bij haar ultieme gevolg: de dood. Drie keer vertellen de evangelisten het verhaal van een dodenopwekking: het dochtertje van Jäirus (Mc 5, 22-24 en 35-43); de zoon van de weduwe van Naïm (Lc 7, 11-17) en de opwekking van Lazarus (Joh 11, 1-44). Twee keer omschrijft Jezus de dood als 'slaap' (Mc 5, 39 en Joh 11, 11). Het gaat hier niet om een minimaliseren van de dood⁸ maar om de visie van Jezus zelf: de dood is niet een definitief einde maar een passage waaruit een mens opstaat voor een nieuw bestaan. Deze opwekkingsverhalen bevestigen Jezus' macht over de dood en liggen in deze zin in de lijn van de andere genezingen. Van alle genezingsverhalen vormen de opwekkingsberichten het hoogtepunt, de ultieme uiting van Jezus' bevoegdheid.⁹

⁷ Deze tien melaatsen moeten zich laten zien aan de priesters. M.a.w. de genade van het Nieuwe Verbond manifesteert zich ten opzichte van (de vertegenwoordigers van) de wet het Oude Verbond. In tegenstelling tot het Oude Verbond is Christus wél in staat genezing te brengen.

⁸ Zie Joh 11, 13-14 waar Jezus zelf zegt: 'Lazarus is dood'. Dit wordt bevestigd door Marta in Joh 11, 39: 'Maar Heer, de stank! Hij ligt er al vier dagen!'

⁹ Deze opwekkingsverhalen zijn niet te verwarren met de verrijzenis van Jezus Christus. Het gaat hier om geheel andere zaken. Zie cursus *Christologie*.

E. Betekenis van Jezus' genezingen

1. Genezing veronderstelt geloof

De genezingen door Jezus betreffen niet zomaar een curatief medisch handelen of pure magie. Zij hebben een duidelijk theologische betekenis: het gaat om een genade-ingrijpen van Godswege waarvoor de mens zich opent doorheen het geloof.

Meestal is het geloof van de zieke de enige 'voorwaarde' waar Jezus naar peilt bij een genezing. Zo bijvoorbeeld bij de blinde van Jericho (Mc 10, 52 en par.), de twee blinden (Mt 9, 28-29), de vrouw die aan bloedvloeiingen leed (Mc 5, 34) e.a. Maar dit geloof hoeft niet noodzakelijk aanwezig te zijn bij de zieke zelf. Het meest tot de verbeelding sprekende voorbeeld is hier de genezing van de lamme die door dragers door het dak wordt neergelaten tot bij Jezus (Mc 2, 1-12). Het is het geloof van de dragers dat als motief voor de genezing geldt: "Bij het zien van *hun* vertrouwen zei Jezus ..." (Mc 2, 5). Hier wordt duidelijk dat geloof geen puur individuele zaak is maar een ecclesiaal karakter heeft.¹⁰

Omgekeerd vormt het ontbreken van geloof een obstakel voor de genezende heilswerking van Jezus. Zie bijvoorbeeld zijn bezoek aan Nazaret: "Hij verrichtte daar niet veel machtige daden vanwege hun gebrek aan vertrouwen" (Mt 13, 58). Bij de genezing van de man met de verschrompelde hand in Mc 3, 1-6 fungeert het ongelooft van de omstaanders (ze hebben een 'versteend hart') dan weer als een soort uitdaging aan het adres van Jezus.

In bepaalde genezingsverhalen valt een groei in geloof te merken bij de genezing. Bijvoorbeeld bij de genezing van de bezeten jongen in Mc 9, 14-29 of de zoon van de hofbeamte te Kafarnaüm in Joh 4, 46-53. In beide verhalen stelt Jezus eerst ongelooft vast, daarna volgt in beide gevallen een aarzelende vraag van de vader van de zieke waarin een fragiel begin van geloof te merken is ('Als U enigszins kunt ...'). Jezus antwoordt met een affirmatie ('alles kan voor wie gelooft') waarop de betrokkene een geloofsbelijdenis aflegt ('Heer, ik geloof, kom mijn ongelooft te hulp'). In het verhaal van Johannes wordt hier nog een soort van verificatie aan toegevoegd onder de vorm van het chronologisch samenvallen van de genezing en de belijdenis van geloof (Joh 4, 52 e.v.). Daarna vermeldt de evangelist tot slot de volledige aanname van het geloof door de betrokkenen: "Samen met al zijn huisgenoten kwam hij tot geloof" (Joh 4, 53b).

Deze laatste gedachte wordt in het verhaal van de genezing van de blindgeborene in Joh 9, 1-41 veel sterker uitgewerkt. Namelijk genezingsverhalen veronderstellen niet alleen geloof, maar wekken het ook op. In Joh 9 is er geen sprake van geloof vooraf, noch bij de blinde noch bij zijn naasten. De blindgeborene vraagt hier zelfs helemaal niets; het initiatief ligt geheel bij Jezus. Tijdens het verhaal - dat veel weg heeft van een kruisverhoor van de genezene door de Farizeeën - groeit het geloof van de man: 'Een zekere Jezus' - 'Ik weet niet waar Hij is' - 'Hij

¹⁰ In de latere theologische traditie zal men spreken over 'de gemeenschap van de heiligen'.

is een profeet' - 'Hij is van God' - 'Heer, ik geloof en hij wierp zich voor Hem neer'. Dit verhaal geeft aan dat - hoezeer Jezus vooraf ook peilt naar het gelovig vertrouwen - dit op zich geen oorzaak is van de genezing. Genezing komt van God en brengt een groeiend vertrouwen of geloof met zich mee als een soort geestelijke 'genezing' parallel aan de genezing van het lichaam.

2. Genezing is uitdrukking van vergeving van zonden

Genezingen gaan in de evangelieën altijd gepaard met geloof. Precies omdat het tekenen zijn met een theologische betekenis¹¹ die pas in geloof door de mens ontvangen worden. In dezelfde zin wordt de spirituele betekenis van de genezingsverhalen ook uitgedrukt aan de hand van 'vergeving van zonden'. Niet dat Jezus de zonde aanvaard als oorzaak van ziekte. Integendeel, Hij zal zich klaar en duidelijk verzetten tegen dit verband (vgl. Joh 9). Maar dit neemt niet weg dat genezing van ziekte en vergeving van zonden samen worden gezien als een manifestatie van Gods heerlijkheid. De genezing (uiterlijk, lichamelijke heling) fungeert als teken en bewijs van vergeving van zonde (innerlijk, geestelijke heling). Dit wordt het meest duidelijk bij de genezing van de verlamde. Eerst komt de zondevergeving ter sprake. Als Jezus bevraagd wordt in zijn autoriteit - en zelfs beschuldigd wordt van godslastering - fungeert de lichamelijke genezing als 'bewijs' van zijn volmacht om zonden te vergeven (vgl. Mt 9, 1-8 en par.) Zowel ziekte en zonde - hoezeer verschillend en hoezeer er geen causaal verband bestaat - betekenen voor de mens een in de greep zijn van de machten van het kwade. Genezing en vergeving manifesteren omgekeerd de overwinning van Christus op het kwade.

3. Genezing is teken van de komst van het Rijk Gods

We wezen er al eerder op dat Jezus aan het begin van zijn verkondiging zelf uitdrukkelijk de heling van zieken duidt als een teken van zijn messiaanse identiteit (vb. Lc 4, 17-21). In de summaria maken de evangelisten gewag van de genezing van zieken naast de verkondiging van de blijde boodschap als de twee kerntaken van Jezus (vb. Mt 4, 23). Wanneer Johannes de Doper zijn leerlingen Jezus laat vragen 'Bent U het die komen zou, of hebben we een ander te verwachten?' antwoordt Hij: "Ga Johannes vertellen wat u hoort en ziet: blinden zien weer en kreupelen lopen, melaatsen worden rein en doven horen, doden staan weer op en aan armen wordt de goede boodschap verkondigd" (Mt 11, 2-5 en par.). De genezing van ziekten en handicaps vormt het bewijsteken van de komst van de Messias. Sterker nog: deze genezingen maken deel uit van de verlossing. Heil-in-Christus is niet enkel spiritueel, maar strekt zich uit tot in het lichamelijke. 'Verlossing' betekent dat de héle mens in al zijn dimensies aangesproken wordt.¹²

¹¹ Zie uitgebreider in de cursus *Dogmatiek - Christologie* over de wonderen.

¹² Mt 8, 16-17 (met verwijzing naar Js 53, 4) maakt hier duidelijk allusie op: "Toen het avond was geworden, brachten ze velen bij Hem die van demonen te lijden hadden; met zijn woord dreef Hij de geesten uit. En Hij genas alle zieken, opdat vervuld zou worden wat bij monde van de profeet Jesaja gesproken is: 'Hij heeft onze

ziekten op zich genomen en onze kwalen gedragen”’. Dit is de weg van de verlossing-in-Christus: solidair worden, zich identificeren met de mens tot in zijn gekwetste ziel (‘zonde’) en lichaam (‘ziekte’) om hem weer heel te maken en te verlossen.